

Братанич О.Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,

Криворізький економічний

інститут КНЕУ

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена аналізу змісту психологічного та педагогічного аспектів поняття «персоналізація» та його складових; визначенню передумов ефективної організації персоналізованого освітнього процесу у вищій школі.

The article is devoted to the analysis of the meaning of the psychological and pedagogical aspects of the term 'personalization' and its components as well as to defining the preconditions of efficient organization of personalized educational process in higher school.

Аналіз відповідної Internet-інформації, психолого-педагогічних наукових видань та публікацій показав, що термін «персоналізація» набув широкого вжитку в сфері торгівлі, фінансів, телекомунікації, послуг тощо, але в педагогіці, і особливо в методиці, він зустрічається частіше за все дещо «декларативно», в процесі перерахування, наприклад, видів навчання: індивідуалізоване, диференційоване, персоналізоване...

Нестримна глобалізація та інформатизація всіх сфер людського буття спричиняє культуророзчинний, прагматично-технократичний підхід до життя, деперсоналізацію суспільства й людини, девальвацію гуманістичних цінностей та моралі в сім'ї, школі, релігії, правовій системі, політикумі тощо.

Школа в цілому, і вища школа, зокрема, втратила свою роль культуроформуючої інституції, зосередивши свою увагу лише на підготовці компетентного конкурентоспроможного фахівця, чому значною мірою сприяло її роздержавлення. Усе більше педагогів сучасності, визнаючи деперсоналізацію суспільства й людини першоджерелом загальної кризи всіх

сфер буття, звертаються до особистісного або особистісно-зорієнтованого підходу як до методологічної або теоретичної основи досліджень у сфері оновлення системи освіти, її теорії й практики.

Особистісний підхід органічно пов'язаний із принципом персоналізації педагогічної взаємодії, що вимагає включення в цей процес особистісного досвіду: почуттів, переживань, емоцій, дій і вчинків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблему персоналізації предметно досліджували лише декілька українських та російських психологів і педагогів. Так, А.В. Петровський, В.А. Петровський розробили психологічну концепцію персоналізації особистості; А. Солоніна та В. Солонін обґрунтували поняття «персоналізація навчання»; В.П. Безпалько присвятив своє фундаментальне дослідження теорії й методології персоналізованої освіти; І.М. Калошина дослідила самоосвітню діяльність студентів вузу в умовах персоналізованого навчання; В.В. Грачов зосередив свою увагу на теоретичних основах персоналізації освітнього процесу у вищій школі.

Слід зазначити, що всі вказані педагогічні дослідження проблеми персоналізації проводилися в межах загальної педагогіки, історії педагогіки та освіти, але ні її теоретичні, ні, тим більше, дидактичні, методичні та технологічні основи ще не отримали достатнього висвітлення в науковій педагогічній літературі.

Отже, дана стаття *має на меті* проаналізувати існуючі в психолого-педагогічній літературі точки зору щодо змісту психологічного та педагогічного аспектів поняття «персоналізація» та його складових, доповнити їх власними міркуваннями щодо їхнього змісту та визначити передумови ефективної організації персоналізованого освітнього процесу у вищій школі.

У сучасних тлумачних англо-російських / українських словниках немає слова персоналізація, але є дієслово «персоналізувати» (personalize). Один із тлумачних словників [1, 868] дає такі його значення: 1) намітити щось певним чином щоб показати, що воно належить певній людині; 2) розробити або змінити щось, таким чином, щоб воно задовольняло потреби певної особи; 3) звертатися до конкретних людей при обговоренні загальної теми (авт. переклад).

У вітчизняній та зарубіжній психолого – педагогічній літературі термін «персоналізація» пов'язується з освітою, навчанням, учінням, розглядається з педагогічної та психологічної точки зору.

Психологічний словник дає таке визначення: «Персоналізація (від лат. *persona* – особистість) – процес, у результаті якого суб'єкт одержує ідеальну представленість у життєдіяльності інших людей, і може виступити в суспільному житті як особистість. Сутність персоналізації полягає в дієвих перетвореннях інтелектуальної й афективно-потребносної сфери особистості іншої людини, які відбуваються в результаті діяльності індивіда» [2, 649].

Поняття «персоналізація» у цьому значенні вперше було застосовано в 1985 році А.В. Петровським та В.А. Петровським [3] (його також використовували Теяр де Шарден, психоаналітик Віннікот, але, звичайно, у зовсім іншому плані), які поклали в основу своєї психологічної концепції персоналізації принцип відображеної суб'єктності, що виходить із положення активної ідеальної представленості однієї людини в іншій. Вони ввели поняття «персоналізація» для того, щоб урівноважити за значенням поняття «соціалізація», описуючи протилежний за спрямованістю процес: не від соціуму до індивіда, а від індивіда до соціуму.

На розвиток ідеї «інобуття» індивіда, як форми існування його особистості, ученими була також розроблена ідея *потреби й здатності* до персоналізації, яка пояснювала чергування фаз динаміки особистості в онтогенезі. Феноменологія самотрансценденції (згідно В. Франклу – «вихід за свої межі» – до іншої людини або до смислу. Один із моментів самотрансценденції – самоактуалізація) окреслена на основі запропонованих А.В. Петровським методів «віртуальної», «відображеної» і «поверненої суб'єктності», що представлені численними експериментальними методиками.

Потреба в персоналізації визначається як усвідомлювана або підсвідома основа різних форм спілкування між людьми, прагнення до самовизначення, суспільного визнання тощо. Наголошується, що задоволення потреби в персоналізації може відбуватися лише в діяльності. Саме діяльність надає людині можливість продовжувати себе в інших людях.

Здатність до персоналізації визначається як сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, які забезпечують її спроможність до соціально значущих дій, що мають перетворювальний вплив на інших людей. Персоналізація лише в тому разі досягає своєї мети, якщо її учасники є взаємно значущими.

У психологічній літературі персоналізація також розглядається як вищий рівень соціалізації – якісно нова форма, яка підкреслює цілісний, інтегральний характер особистості кожної окремої людини. Наголошується, що процес персоналізації передбачає розвиток самостійності, спонукає індивіда до активної діяльності.

В. Сітаров та В. Грачов вважають, що персоналізація означає здатність і готовність людини користуватися різноманітністю створеного нею світу речей і відносин для саморозвитку і ствердження своєї самобутності.

Персоналізація, як найвища форма соціалізації, пов'язана з її попередніми формами. Вона передбачає глибоке усвідомлення людиною своєї ідентичності з іншими людьми, групою, суспільством, і трансформації її за рівнем своїх індивідуальних можливостей [4].

Отже, із психологічної точки зору персоналізація - це процес перетворення індивідуума в особистість. Персоналізація передбачає: діяльність, розвиток самостійності, спілкування, потребу в персоналізації, здатність до персоналізації.

На основі визначеного змісту психологічного аспекту поняття «персоналізація» визначимо цільові установки щодо організації персоналізованого освітнього процесу:

- створення умов для діяльності, спілкування й розвитку самостійності;
- стимулювання потреби персоналізації;
- сприяння формуванню здатності до персоналізації.

Розглянемо тепер зміст педагогічного аспекту поняття «персоналізація» на основі аналізу науково-педагогічних досліджень проблеми персоналізації освітнього процесу в загальноосвітній та вищій школі. Спробуємо дати відповіді на такі питання: чи пов'язана персоналізація тільки зі становленням самої особистості, чи й із тими педагогічними явищами, які сприяють цьому становленню; чи можлива персоналізація освітнього процесу тільки в умовах комп'ютерного навчання?

Термін «персоналізація» є невід'ємним атрибутом усіх сучасних публікацій та досліджень із проблем розробки навчальних Internet-ресурсів, організації навчання різних предметів за допомогою комп'ютерних технологій навчання.

Саме виходячи із цих позицій, В. Нікітін розуміє *персоналізацію освіти* як «...забезпечення спроможності використовувати світові освітні ресурси для підготовки людей до виконання унікальних та перспективних завдань, можливості самому формувати власну освітню траєкторію впродовж усього життя» [5, 11].

А.В. Усков, А.Д. Іванников, В.Л. Усков вважають, що «персоналізоване навчання/тренінг або навчання на вимогу – це можливість автоматизованого контекстного пошуку бажаного навчального матеріалу й вивчення будь-якого фрагмента освітнього контенту, потрібного тому, кого навчають, і який

міститься в інтранеті університету, або коледжу, або в мережі Інтернет; такий підхід веде до персоналізованого процесу навчання» [6, 3].

В.П. Безпалько вважає, що «комп'ютер є таким же рівноправним учасником навчання й освіти, як і вчитель» [7, 12], тобто, що комп'ютер є суб'єктом навчального процесу. Ми поділяємо думку щодо того, що комп'ютер відіграє дуже важливу роль в організації персоналізованого освітнього процесу, але тільки як один із засобів його організації. Адже персоналізація особистості має відбуватися в групі, колективі, передбачає почуття, емоції тощо, те, що ніякий «форум» в мережі Internet замінити не може.

У словнику термінів загальної й соціальної педагогіки [8, 77] персоналізація визначається як процес набуття суб'єктом загальнолюдських, суспільно-важливих, індивідуально-неповторних властивостей і якостей, які дозволяють оригінально виконувати певну роль, творчо будувати спілкування з іншими людьми, активно впливати на їхнє сприйняття й оцінки власної особи й діяльності.

Ми пов'язуємо персоналізацію навчального процесу більшою мірою з його виховним аспектом. Персоналізація особистості з педагогічної точки зору – це набуття свого Я через знання й персоналізація свого Я в оточуючих, інакше кажучи – це здобуття поваги, авторитету серед своїх товаришів.

В.В. Грачов слушно зауважує, що «персоналізація освітнього процесу вимагає розгляду механізму й функцій особистісного існування людини як самоцілі освіти, досягненню якої підпорядковані його змістові і процесуальні компоненти» [9, 12].

Великий внесок у теорію персоналізації освіти зробив В.П. Безпалько. Він називає персоналізованою освітою створену ним уперше у світі, природовідповідну педагогічну систему, яка передбачає навчання не проти природних здібностей, обдарувань, потреб, а за ними.

В одному зі своїх коментарів до статті в мережі Internet В.П. Безпалько [10] заявляє про те, що з метою подолання кризи в освіті необхідно створити «ЄДИНУ СИСТЕМУ ОСВІТИ Й ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ», що охоплюватиме всі етапи її життєдіяльності. Таку систему освіти він називає «персоналізованою освітою».

Деякі педагоги-практики й учені не розмежовують поняття «індивідуалізація» та «персоналізація навчання». Наприклад О. Палій, директор одного з українських ліцеїв, у своєму інтерв'ю газеті «День» зазначає, що «персоналізація навчання – це організація навчального процесу,

при якому вибір способів, прийомів, темпу навчання зумовлюються індивідуальними особливостями ліцеїстів, а різноманітні навчально-управлінські заходи забезпечують індивідуальний підхід [11]».

Як бачимо, педагог фактично ототожнює поняття «індивідуалізація» та «персоналізація» навчання. Але ці поняття не є тотожними. Індивідуалізоване навчання базується переважно на індивідних особливостях, особистісно-зорієнтоване – на особистісних, а персоналізоване – на індивідних + особистісних + емоційно-почуттєвій сфері особистості.

М.П. Гузик дає, на нашу думку, дещо звужене визначення поняття: «Персоналізація навчання – організація навчально-виховного процесу за персональними навчальними планами, програмами та іншими складовими відповідної педагогічної технології. Персональне навчання застосовується в тому випадку, коли освітній траєкторії учня потрібно задати принципово інші параметри в порівнянні з тими, які визначені державними стандартами» [12, 17].

В.П. Безпалько вважає, що персоналізована освіта – це навчання, яке найповніше адаптовано до можливостей і потреб того, хто навчається. Його реалізація потребує використання спеціальної постановки педагогічного завдання й особливої педагогічної технології при навчанні [13, 2].

Ю.К. Годорцев наголошує, що перехід до європейської системи в межах Болонського процесу пов'язаний зі збільшенням долі самостійної роботи студента при більш широкому особистому спілкуванні з викладачем, тобто персоналізацією освіти [14, 10].

Wikipedia (електронна педагогічна енциклопедія) дає найбільш удале, з нашої точки зору, визначення поняття «персоналізоване навчання»: «Персоналізоване навчання – це пристосування методики (pedagogy), навчальних планів (curriculum), навчально-методичного забезпечення (learning support) до потреб і прагнень окремих студентів [15] (авт. переклад)».

Отже, персоналізація освітнього процесу пов'язана не тільки зі становленням самої особистості, але й із тими педагогічними явищами, які сприяють цьому становленню; персоналізація освітнього процесу можлива не тільки в умовах комп'ютерного навчання, але й в умовах персоналізованого навчального середовища на звичайному аудиторному занятті; персоналізація освітнього процесу вимагає певної педагогічної технології його організації.

Зважаючи на проведений аналіз змісту психологічного та педагогічного аспектів поняття «персоналізація», визначимо основні *передумови* та структурні компоненти *технології персоналізації освітнього процесу*:

- персоналізація суб'єкта, що навчається шляхом тестування та діагностування;
- персоналізація мети навчальної діяльності;
- персоналізація змісту навчального матеріалу;
- персоналізація стратегій навчання й учіння;
- персоналізація навчального середовища;
- персоналізація суб'єкта, що навчає шляхом створення авторських технологій навчання, методик тощо;
- персоналізація зворотного зв'язку в режимах:
Св → Сст; Сст → Св; Сст¹ ↔ Сст².

Передумови організації персоналізованого освітнього процесу:

- розробка технологій діагностування суб'єкта, що навчається;
- розробка теоретичних моделей основних типів особистості та персоналізованих стратегій навчання;
- перехід від двохсуб'єктного навчального процесу (Св ↔ Сст) до трьохсуб'єктного (Св ↔ Сст ↔ Спк);
- збільшення варіативної частини навчальних планів та програм;
- зменшення кількості студентів в академічній групі;
- демократизація стосунків між викладачами та студентами на засадах партнерства;
- наявність Інтранету та Інтернету у вузі, створення сайтів кафедр, факультетів тощо;
- наявність мультимедійних навчальних програм, електронних підручників та паперових підручників із наскрізною персоналізацією змісту;
- підвищення комп'ютерної грамотності викладачів, застосування тренінгових технологій підготовки викладачів до організації персоналізованого навчання; підготовка добірки рекомендованих Internet-адрес навчальних й інших корисних сайтів із різних навчальних предметів.

Персоналізація освітнього процесу у вищій школі досягається за умови забезпечення спрямованості застосовуваних освітніх технологій на формування суб'єктної позиції студента в навчальному процесі, організації навчального процесу на засадах діалогічності, рефлексивності, проблемності й співробітництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. Sixth edition. Oxford University Press. – 2000, 1422 p.
2. Психологічний словник. [Електронний ресурс] – Режим доступу: psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=649
3. Петровский А.В. Индивид и его потребность быть личностью // Вопросы философии / А.В. Петровский, В.А. Петровский. – 1982. – № 3. – С. 12.
4. Ситиров В. Персонализация обучения: требования к содержанию

- образования / В. Ситиров, В. Грачев // Alma mater. – 2006. – № 8. – С. 11–15.
5. Нікітін В. Якісна освіта. Проблеми рівного доступу. [Електронний ресурс] / В. Нікітін. – Режим доступу: www.icps.com.ua/doc/school_director_nikitin2.pdf
 6. Усков А.В. Опыт использования стриминг- технологий в образовании. [Електронний ресурс] / А.В. Усков, А.Д. Иванников, В.Л. Усков. Режим доступу: www.ict.edu.ru/vconf/files/8971.pdf –
 7. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия) / В.П. Беспалько. – М.: Изд-во Московского псих.-соц. института; Воронеж: Изд-во НПО «Модек», 2002. – 352 с.
 8. Словник термінів загальної і соціальної педагогіки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: window.edu.ru/window_catalog/pdf2txt?p_id=11886&p_page=8 – 48к –
 9. Грачев В.В. Теоретические основы персонализации образовательного процесса в высшей школе: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Специальность 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Москва – 2007. – 36 с.
 10. Беспалько В.П. Коментар до статті «Невостребованное профобразование и бизнес без кадров» / Педсовет ORG Открытое образовательное сообщество. – 27 мая 2008. [Електронний ресурс] / В.П. Беспалько. – Режим доступу: <http://pedsovet.org/content/view/4388/252/>
 11. Палій О. Яким є зараз «український стандарт» освіти? // День. – 2001. – № 75 (25 кв) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.day.kiev.ua/62004/
 12. Гузик М.П. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі / М.П. Гузик: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. – К., 2004. – 230 с.
 13. Беспалько В.П. Персонализированное образование [теория] / В.П. Беспалько // Школьные технологии: Научно-практический журнал школьного технолога (завуча). – 2007. – № 4. – С. 40-55.
 14. Тодорцев Ю.К. Возможна ли реализация персонализированного образования с участием компьютера?: Матеріали XIII міжнародної конференції з автоматичного управління / Ю.К. Тодорцев. – 2007. – С. 122–126. – [Електронний ресурс] Режим доступу: www.vstu.vinnica.ua/auto/
 15. Wikipedia, the free encyclopedia. Wikimedia Foundation, Inc., a U.S. registered 501(c)(3) tax-deductible nonprofit charity. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: en.wikipedia.org/wiki/Personalized_learning